

Marjolein 't Hart

VERZIN EEN LIST, JONGE VRIND

Over generaties en de toekomst van het vak¹

Afb. 1 Tom Poes en de kaligaar, strip 8197, tweede plaatje, copyright ©1975 Stichting Het Toonder Auteursrecht.

De oproep van het N.W. Posthumus Instituut aan een aantal jonge vakgenoten om een toonaangevend stuk voor de sociale en economische geschiedenis te schrijven vertoont overduidelijk overeenkomsten met de strip van Heer Bommel en Tom Poes. Bommel (in ons geval het NWP) is weer eens getroffen door kommer en kwel, zoals in afbeelding 1 te zien is, en moet een beroep doen op zijn jonge vriend met de bekende zinsnede: 'Tom Poes, verzin een list'. Blijkbaar zijn er grote problemen, die Bommels generatie niet zelf op kan lossen. In de uitnodiging verwees het organiserend comité naar het roemruchte pamflet *Nederland als afwijking van het algemeen menselijk patroon* dat in 1988 verscheen. De hoop werd uitgesproken dat iemand van de jongere generatie een vergelijkbaar 'richtinggevend' stuk zou kunnen schrijven waar de economische en sociale geschiedenis weer een aantal jaren (een generatie?) mee uit de voeten zou kun-

nen. Dat een dergelijke oproep eigenlijk niet van bovenaf, door de zittende, oudere generatie, kan gebeuren, zal ik straks behandelen, in het kader van een algemene positionering van generaties in ons vakgebied. Maar eerst zal ik kort twee eerdere 'richtinggevende' stukken behandelen die in het verleden vergaande gevolgen voor het vak hebben gehad: het *Mens en Maatschappij* artikel van Dittrich en Van der Woude van 1959 en het hierboven gememoreerde pamflet, dat in 1988 van de hand van Davids, Lucassen en Van Zanden verscheen. Dat maakt een vergelijkend historisch perspectief met de bijdragen van Jeroen Touwen, Ewout Frankema en Jan-Pieter Smits mogelijk. Maar ik zal beginnen met wat korte opmerkingen over die laatste twee stukken.

1. Deze bijdrage is sterk gericht op de Nederlandse debatten. Tot nu toe zijn er weinig 'Vlaams-Nederlandse' uitwisselingen geweest op dit gebied – discussies over het vakgebied hebben zich toch voornamelijk op 'nationaal' niveau afgespeeld. Wellicht dat dit gaat veranderen met de groeiende participatie van Vlaamse collega's in het N.W. Posthumus Instituut, het interuniversitair onderzoeksinstituut voor de Sociale en Economische Geschiedenis. Voor zover hier in dit stuk sprake is van inzichten betreffende de Vlaamse situatie ben ik afhankelijk geweest van het commentaar van Hugo Soly, Eric Vanhaute en Jeroen Deplouge, die ik daarvoor zeer erkentelijk ben.

Deze jonge Tom Poezen (als ik hen even zo mag noemen) hebben zich waardig van hun taak gekweten en twee inspirerende bijdragen geschreven. Aangezien zij beiden in dezelfde richting uitdenken zal ik ze niet apart becommentariëren. Niet helemaal toevallig, denk ik, is hun kritiek gericht op de economische geschiedenis, meer dan op de sociale geschiedenis. In de sociale geschiedenis overheerst een veel diffuser beeld, dat moeilijk is aan te vallen. Niet helemaal toevallig, ook, schoppen zij beiden tegen het heilige huisje van de econometrie, de methode waar Fogel c.s. zo beroemd mee is geworden. Het arsenaal van de economische geschiedenis is de laatste decenia duidelijker gedomineerd door een beperkt aantal onderzoeksmethodes zodat het ook makkelijker is om daar kritiek op te formuleren.

De kritiek van de Tom Poezen richt zich vooral op het misbruik van instituties als onderzoeksinstrument (Ewout en Jan-Pieter) en op de overschatting van de econometrische methode (Ewout, Jan-Pieter en Jeroen). Laten we het wel even duidelijk stellen: dat die ontwikkelingen hebben plaatsgevonden is winst, pure winst. Er zijn al vele mooie studies geschreven waarbij instituties (organisaties maar ook conventies, normen en waarden) een belangrijke rol spelen in het economische proces.² En dankzij de econometrie zijn nu veel uitspraken (bijvoorbeeld over 'meer' of 'snellere' groei) veel beter onderbouwd dan voorheen. Dat de operationalisering van het onderzoek naar die instituties vaak beter kan, en dat econometrische analyses de neiging hebben om allerlei andersoortig onderzoek te domineren, is uiteraard minder gunstig. Maar ik denk dat niemand, ook niet de Tom Poezen onder ons, het kind met het badwater wil weggooien. Het hoeft allemaal dus niet radicaal anders.

In dat opzicht is er wel een duidelijk verschil tussen de huidige bijdragen aan het debat en die van 1959 en 1988. Eerst even terug naar 1959. Toen schreven Z.R. Dittrich en A.M. van der Woude (op dat moment een jonge dertiger en een late twintiger) het sterk polemisch getinte stuk 'De geschiedenis op de tweesprong'. Zij richtten zich op de gehele geschiedschrijving in Nederland: 'De geschiedenis als vak verkeert sinds geruime tijd in een onmiskenbare crisis, die in menig opzicht het karakter van een uitgesproken malaise draagt'.³ Zij noteerden een ernstig prestigeverlies voor historici – de samenleving zag hen toch vooral als schrijvers van onbetekende anekdotes uit het verleden (zie tabel 1). Een functieverlies ging daarmee gepaard: het arbeidsterrein van historici was versmald ten gunste van onder meer de poli-

2. Zie bijvoorbeeld Jan Luiten van Zanden en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000).

3. *Mens en Maatschappij* 34 (1959) 361-380; herdrukt in: Leo Noordegraaf (ed.), *Ideeën en ideologieën. Studies over economische en sociale geschiedschrijving in Nederland 1894-1991* (Amsterdam 1991) 240-257, aldaar 240. Nieuw waren dergelijke opvattingen voor Nederlandse historici niet, zie bijvoorbeeld de oratie van P.J. Blok uit 1894: 'De geschiedenis als sociale wetenschap', in: Noordegraaf (ed.), *Ideeën en ideologieën*, 16-35; wel waren zij naar de achtergrond gedrukt.

ticologen. De Nederlandse samenleving zag historici als mensen met een niet bijzonder bruikbare kennis: het vakgebied kenmerkte zich door wanorde, een chaotische veelheid en ieder hield zich met zijn eigen onderwerpje bezig.⁴

Let wel: de zittende, oudere generatie historici had beslist niet om dit stuk gevraagd. Het artikel verscheen bovendien in een niet-historisch tijdschrift. Het is zelfs de vraag of het wel in een historisch tijdschrift zou zijn verschenen. De oplossing die Dittrich en Van der Woude voorstelden was verwetenschappelijking van het vak. Geïnspireerd door de Franse Annales-school zagen zij hoe vruchtbaar de samenwerking tussen geschiedenis en de sociale wetenschappen kon zijn.⁵ Historici moesten met een probleemstelling of hypothese werken; comparatieve geschiedenis zou patronen weten te achterhalen; historici dienden zich minder op unieke historische gebeurtenissen te richten.

Wat waren de gevolgen van dit scherp geformuleerde stuk? Op korte termijn was het effect uiteraard beperkt. Toch zouden Dittrich en Van der Woude hun tijd ver vooruit zijn, want in de jaren zestig zou het vak geschiedenis sterker onder invloed komen te staan van de Franse Annales.⁶ In het *Tijdschrift voor Geschiedenis* verschenen mettertijd artikelen die de stelling van Dittrich en Van der Woude ondersteunden.⁷ Bij steeds meer opleidingen geschiedenis kwam, als was het vanzelfsprekend, een leerstoel Economische en Sociale Geschiedenis. Vanaf de jaren zeventig zouden alle studenten geschiedenis worden geconfronteerd met verwetenschappelijking: de vereiste om pro-

4. Charles Tilly noemde dit ook wel beeldend de 'historische dierentuin'; Charles Tilly, *Big structures, large processes, huge comparisons* (New York 1984) 15. Zie ook de vergelijkbare kritiek die juist in die periode de Britse historici gold: Keith Thomas, 'New ways revisited', *Times Literary Supplement* 13 oktober 2006, 3-4, aldaar 3.

5. Voor België lijkt deze kritiek van Dittrich en Van der Woude minder van toepassing te zijn geweest: daar was immers, vooral in Gent, een dominante geschiedkundige onderzoeksrichting die zeer nauw aan de Annales verwant was, waarvoor Hubert van Houtte en Henri Pirenne de grondslagen legden. Deze positie was minder marginaal dan de Wageningse School in Nederland. Bovendien had de 'Gentse School' altijd oog gehouden voor de politiek-institutionele geschiedenis, zodat zij zich ook minder inhoudelijk liet marginaliseren door de andere historici. Zie Hugo Soly, 'Honderd jaar geschiedenis van de Nieuwe Tijd aan de Universiteit Gent. De dynamiek van een selectief en kritisch eclectisme', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* Nieuwe Reeks 60 (2006) 49-62, aldaar 49-50.

6. Waarbij de zogenaamde 'Wageningse School' een voortrekkersrol zou vervullen, zie ook Leo Noordegraaf, 'Economic historiography in the Netherlands, 1960-2000', *South African Journal of Economic History* 22 (2007) 108-141, aldaar 120-122; Maarten Prak, 'Sociale geschiedschrijving van het Ancien Régime', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 14 (1988) 133-159, aldaar 140.

7. Zie bijvoorbeeld G.W. Locher, 'Geschiedenis en de andere sociale wetenschappen', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 76 (1963) 1-13 [let op het woordje 'andere' in de titel!] en I. Schöffer, 'Nieuwe richtingen in het historisch onderzoek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 77 (1964) 1-24, die een aantal studies van de Franse Annales-groep zeer instemmend besprak.

bleemstellingen te formuleren. De nieuwe richting was wel het duidelijkst te zien in de nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dat ruime aandacht bood aan sociaal-economische onderwerpen als landschap en demografie.⁸

TABEL 1 Analytisch kader van 'richtinggevende' stukken in de sociale en economische geschiedenis

	1959	1988	2007
<i>Probleem</i>	Prestige- en functieverlies	Versnippering, prestige-verlies t.o.v. buitenlandse historici	Bepaalde verklarende kracht econometrie; terugloop studenten
<i>Doelgroep</i>	Alle historici	Alle historici	Economische historici
<i>Oplossing</i>	Verwetenschappelijking (sociale wetenschappen)	Samenwerken rond thema; grote vragen stellen	Samenwerking tussen sociale en economische historici
<i>En daarna?</i>	Verwetenschappelijking en bloei ESC	Internationalisering, debat Nederlandse identiteit	Overschrijden van subdisciplines?

Voor sommigen gingen de veranderingen niet ver genoeg. Het meest spraakmakend was wel Kees Bertels. Zijn proefschrift *Geschiedenis tussen structuur en evenement* (1973) was in feite een programmatische uitwerking van Dittrich en Van der Woude.⁹ De uitdaging op de achterflap: 'De geschiedwetenschap krijgt in dit boek een nieuwe inhoud' zette veel historici aan in de pers te reageren. H.W. von der Dunk stelde bijvoorbeeld dat Bertels overdreef: een groot aantal historici gebruikte al theorieën en methodes uit de sociale wetenschappen.¹⁰ Dat dit echter voor enkele sociaal-economische historici nog niet voldoende was blijkt ook uit het voorstel van H.A. Diederiks en H.A. Wes om aan de opleidingen geschiedenis de mogelijkheden voor grondig sociaal-wetenschappelijk historisch onderzoek uit te breiden.¹¹

Tegenkrachten kwamen echter ook op. Lawrence Stone publiceerde in 1979 'The revival of the narrative' dat daarna door vele tegenstanders van de verwetenschappelijking als richtinggevend werd aangeprezen. Stone zelf verzette zich echter niet tegen het gebruik van sociale wetenschappen *an sich*

8. D.P. Blok e.a. (ed.), 'Woord vooraf bij de delen I tot en met 15', in: D.P. Blok e.a. (ed.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden. Deel 1* (Bussum 1981) 9-17, aldaar 11. Over de wereldwijde faam die de Annales zouden krijgen, zie Peer Vries, 'De zegetocht van de 'Annales'', in: Herman Belien en Gert Jan van Setten (eds.), *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1991) 181-219, aldaar 218.

9. Kees Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement* (Amsterdam 1973).

10. H.W. von der Dunk, 'Kleio en de computer. Historici in de ban van nieuwe symbolen', *NRC Handelsblad* 4-1-1974, CS 3-4.

11. H.A. Diederiks en H.A. Wes, 'Het verleden in de toekomst. Onderwijs en onderzoek in de geschiedenis-wetenschap', *NRC Handelsblad* 23-3-1973, CS5; herdrukt in Nico Lettinck (ed.), *Veranderingen in de geschiedwetenschap* (Amsterdam 1973) 3-8. Overigens stelden zij zeker niet dat al het historisch onderwijs en onderzoek sociaal-wetenschappelijk diende te zijn (anders dan Bertels).

(zo haalde hij bijvoorbeeld instemmend het werk van Norbert Elias aan). Hij keerde zich vooral tegen de vergaande kwantificering van de geschiedenis. De 'terugkeer naar het verhaal' juichte hij toe, maar ook daar zag hij problemen.¹² Veel vergaander was de kritiek van Frank Ankersmit. Deze Groningse historicus signaleerde het aloude maar steeds grotere probleem van overproductie door historici, dat een juiste interpretatie van het verleden in de weg stond. Zijn oplossing was een geïndividualiseerde relatie van de historicus met het verleden, bij voorkeur door middel van het oproepen van Huizinga's 'historische sensatie'. In een dergelijke postmodernistische geschiedenis pasten uiteraard geen vergelijkingen meer of een zoektocht naar 'patronen'.¹³

Deze 'tegencoups' wisten de verwetenschappelijking niet tegen te houden. Toch signaleerden zij wel een trend in de jaren tachtig: het belang dat aan de sociale en economische geschiedbeoefening werd gehecht nam af ten gunste van de cultuurgeschiedenis.¹⁴ De begripsgeschiedenis kwam bijvoorbeeld op. Een aantal kenmerken van de verwetenschappelijking hield echter stand: studenten dienden nog steeds probleemstellingen te formuleren en een aanzienlijk deel van de historici (en zeker niet alleen de sociale en economische historici!) bleef concepten uit de sociale wetenschappen gebruiken.¹⁵

De historische overproductie en de chaotische hoeveelheid aan historische publicaties vormden echter een steeds groter probleem. Om daar iets aan te doen schreven Karel Davids, Jan Lucassen en Jan Luiten van Zanden (op dat moment dertigers en een jonge veertiger) een geruchtmakend pamflet onder de titel *De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon*.¹⁶ De doelgroep was, net als in 1959, de gehele historische

12. Lawrence Stone, 'The revival of the narrative', *Past and Present* 85 (1979) 3-24.

13. F.R. Ankersmit, 'Tegen de verwetenschappelijking van de geschiedwetenschap', in: F. van Besouw e.a. (eds.), *Balans en perspectief. Visies op de geschiedwetenschap in Nederland* (Groningen 1987) 55-72; F.R. Ankersmit, *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen* (Groningen 1984) 128. Zie voor een analyse van enkele gevolgen van het postmodernisme voor de sociale geschiedenis Maarten Prak, 'De nieuwe sociale geschiedschrijving in Nederland', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 20 (1994) 121-148, in het bijzonder 144-146.

14. Peer Vries, *Verhaal en betoog. Geschiedbeoefening tussen postmoderne vertelling en sociaal-wetenschappelijke analyse* (Leiden 1995) 185. In België leken deze debatten minder invloed te hebben op de historische gemeenschap, zie Hugo Soly, 'Geschiedenis in de jaren tachtig: wetenschap of verhaal?', in: Theo Venckeleer en Werner Verbeke (eds.), *Cultuurwetenschappen in beweging 1980-1990* (Leuven-Antwerpen 1992) 25-56, aldaar 53. Misschien kwam dit ook door de sterke Annales-historische traditie van de 'Gentse School', zie Soly, 'Honderd jaar geschiedenis'.

15. Tot op heden is dat zo, zie ook Thomas, 'New ways revisited', 3.

16. Het idee voor dit pamflet ontstond naar aanleiding van een *brainstorm*-meeting op initiatief van Eric Fischer, georganiseerd door het IISG. Over de enorme uitwaaiering aan historische specialisaties, zie ook Karel Davids en Jan Lucassen, 'Sociale geschiedenis: een momentopname', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 10 (1984) 359-367.

gemeenschap. Wederom was hier niet om gevraagd door de zittende generatie geschiedwetenschappers. Het stoorde de auteurs vooral dat de historische wereld zo gespecialiseerd was geraakt. Zo konden kerkhistorici niet profiteren van het werk van economische historici en andersom. Nederlandse historici bleven het liefst alleen op hun eigen terrein werken en waren wars van 'grote vragen'. Bescheidenheid was een van de belangrijkste karaktertrekken van de Nederlandse historicus – 'we weten nog zo weinig, er moet nog zo veel onderzoek gedaan worden, laten we eerst afwachten wat dat oplevert, enz.'. Dit bracht het gevaar met zich mee van 'ondernemende buitenlanders, die hier de krenten uit de pap halen'.¹⁷ Want die laatsten (lees Jan de Vries, Simon Schama, Jonathan Israel) durfden wel degelijk grote vragen te stellen en maakten goede sier met 'onze' geschiedenis, zowel in het binnen- als in het buitenland. In zekere zin speelde daarom ook weer de factor van prestigeverlies mee, maar dan in vergelijkend perspectief, ten opzichte van de internationale wetenschappelijke wereld.

De oplossing die Davids c.s. voorstelden was om te zoeken naar een thema dat (bijna) alle historici in Nederland zou binden. Die vonden zij onder de noemer 'het bijzondere van Nederland in vergelijkend perspectief'. In drie tijdvakken gaven de auteurs de aanknopingspunten aan die allerlei specialistische historici zou toestaan om met dat ene thema bezig te zijn. Dit pleidooi voor comparatieve geschiedenis werd echter door de zittende generatie genadeloos neergesabeld in de studiedag 'Eenheid in het Nederlands Verleden' die het NISG op 25 mei 1988 naar aanleiding van het pamflet organiseerde. Het was duidelijk: de Nederlandse historische wereld liet zich niet zomaar van haar gespecialiseerde studieclubjes ontdoen, laat staan dat zij zich geroepen voelde om haar onderwerpen in een breder geheel in te passen.

Heeft '1988' dan helemaal niets opgeleverd? Toch wel. De 'jonge Turken' zelf zouden allen hoogleraar worden.¹⁸ Op inhoudelijk vlak ging een NIAS-onderzoeksgroep, internationaal van samenstelling, in 1992/1993 in Wasenaar aan de slag met de vergelijking van de Nederlandse geschiedenis in Europees perspectief.¹⁹ Maar dat was zeker niet alles. Wederom is het lastig om het gewicht van dit ene pamflet af te wegen tegenover andere factoren, want net als met het stuk van 1959 hebben we hier te maken met auteurs die hun tijd weer ver vooruit waren. Niet lang daarna namelijk zou Europa

17. Karel Davids, Jan Lucassen en Jan Luiten van Zanden, *De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon* (Amsterdam 1988) 24.

18. Zoals overigens al voorspeld was door Chris Lorenz, lezing 25 mei 1988. Jan Luiten van Zanden was op dat moment reeds hoogleraar. Ook Dittrich en Van der Woude hadden intussen de positie van hoogleraar bereikt.

19. Hier kwam de volgende publicatie uit voort: Karel Davids en Jan Lucassen (eds.), *A miracle mirrored. The Dutch Republic in European perspective* (Cambridge 1995); vertaald als Karel Davids en Jan Lucassen (eds.), *Een wonder weerspiegeld. De Nederlandse Republiek in Europees perspectief* (Amsterdam 2005).

met het verdrag van Maastricht in december 1991 een waarlijk gemeenschappelijke markt beginnen. Met het openstellen van de grenzen kwam vanuit de samenleving de vraag naar de Nederlandse identiteit op. Er bleek behoefte aan een synthetische studie over waar Nederland nu voor stond. Voor historici is het belangrijkste antwoord wel het grootschalige nwo-IJk-punten onderzoek geweest, waarbij de Nederlandse cultuurgeschiedenis in vier periodes (rondom respectievelijk 1650, 1800, 1900 en 1950) door een aantal gerenommeerde historici vanaf 1991 ter hand werd genomen.²⁰ Die tendens naar het zoeken van het 'eigene van Nederland' ijlt nog steeds na in het hedendaagse debat over 'de' Nederlandse identiteit en de 'canon' van de Nederlandse geschiedenis.²¹ De historici hebben zich dan wel niet onder een onderzoeksparaplu geschaard, maar het is wel een vergelijkbaar thema (onze identiteit ten opzichte van die van andere landen) dat momenteel het belangrijkste historische debat in de samenleving vormt.

Het tweede probleem van '1988', het prestigeverlies ten opzichte van de buitenlandse historici, is onderhand ook opgelost. Nederlandse historici (en dan vooral de sociale en economische historici) zijn niet meer bang om grote vragen te stellen. In groten getale verschijnen publicaties van Nederlandse collega's in buitenlandse vakbladen en soms valt er zelfs een prijs voor het beste artikel van het jaar.²² Promovendi sluiten veel meer dan vroeger aan bij internationale debatten en ook het comparatieve perspectief is alom aanwezig. De rol van het Posthumus Instituut is hier bijzonder gunstig te noemen. 'Buitenlanders' schrijven nog steeds boeken over Nederland,²³ maar op internationale conferenties laten Nederlandse historici zich beslist niet meer door hen wegdrücken. Laten we nu kijken naar de oogst van deze middag. Welke problemen zijn signaleerd, op wie zijn de bijdragen gericht en wat

20. Douwe Fokkema en Frans Grijsenhout, *Rekenschap 1650-2000. Nederlandse cultuur in Europese context* (Den Haag 2001) 351-352.

21. Jan Bank, Gijsbert van Es en Piet de Rooy, *Kortweg Nederland. Wat iedereen wil weten over onze geschiedenis* (Wormer 2005); zie ook <http://www.hollandsite.nl/formulieren/canon.pdf> en <http://entoen.nu/> [laatst bezocht 25 juni 2007].

22. Leo Noordegraaf, 'In gesprek van Jan Lucassen', in: Leo Noordegraaf (ed.), *Waarover spraken zij? Economische geschiedbeoefening in Nederland omstreeks het jaar 2000* (Amsterdam 2006) 213-222, aldaar 218; idem, 'In gesprek met Peer Vries', in: *Idem*, 275-290, aldaar 289-290. Oscar Gelderblom en Joost Jonker, 'Completing a financial revolution. The finance of the Dutch East India trade and the rise of the Amsterdam capital market, 1595-1612', *Journal of Economic History* 64 (2004) 641-672 wonnen de prijs van het beste artikel van het jaar in dat tijdschrift; Maarten Prak en Jan Luiten van Zanden wonnen de vergelijkbare prijs met 'Towards an economic interpretation of citizenship: the Dutch Republic between medieval communes and modern nation-states', *European Review of Economic History* 10 (2006) 111-145.

23. Marjolein 't Hart, 'Gewetenloze kapitalisten, handige fiscalisten, strategische huisvaders of gedisciplineerde calvinisten? De Nederlandse Republiek als *casestudy*', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 121 (2006) 418-438.

is de oplossing? De meeste ergernis betreft de econometrie. Kritiek op deze methode is zeker niet nieuw, maar het probleem is dat een groot aantal economische historici (vooral zij die in de economische faculteit zijn aangesteld) zich gedwongen voelt dit keurslijf te gebruiken. Bovendien staat de werkwijze een uitwisseling van gegevens met andere historici in de weg – je moet al wel zeer economisch en wiskundig onderlegd zijn om de formules en berekeningen te kunnen volgen.

Een ander probleem is daaraan gekoppeld: de afnemende aantrekkelijkheid van het vak. De econometrische hoogstandjes ontmoedigen veel studenten om voor economische geschiedenis te kiezen. De terugloop van studenten is echter niet alleen daaraan gerelateerd: bij veel universiteiten heeft ook de sociale geschiedenis moeite om zich staande te houden.²⁴ In feite hebben we hier dus weer te maken met een prestige- of functieverlies, voor de economische en sociale historici ditmaal. De malaise is niet zozeer in het onderzoek te vinden,²⁵ maar wel op het gebied van universitair onderwijs.

De doelgroep van '2007' is echter veel kleiner dan bij de voorgaande twee: Jeroen, Ewout en Jan-Pieter richten hun pijlen vooral op de economische historici. Sociale historici dienen zich minder aangesproken te voelen, laat staan zij die zich al in de richting van de cultuur- of de politieke geschiedenis bewegen. De oplossing is eigenlijk niet veel anders dan wat in 1988 al werd gesteld: historici moeten de grenzen van hun specialismen overschrijden en meer gaan samenwerken! Dat dit nog steeds een belangrijke klacht is stemt tot nadenken. Het is echter ook een probleem dat niet makkelijk op te lossen is. Ewout en Jan-Pieter willen bijvoorbeeld meer cultuurgeschiedenis, meer sociale geschiedenis gebruiken om tot een beter antwoord te komen op de vraag waarom sommige voormalige koloniën rijk zijn en andere arm. Maar je kan niet zomaar roepen dat cultuur er ook toe doet. Want hoe operationaliseer je cultuur? David Landes geeft bijvoorbeeld cultuur zeer veel gewicht in zijn betoog waarom sommige landen rijk zijn en andere arm, maar zijn aanpak is niet bepaald overtuigend.²⁶ En hoe operationaliseer je sociale cohesie? In de sociale geschiedenis bestaat daarvoor inmiddels een heel arsenaal aan benaderingen die beter en minder goed werken. Denk aan de hele discussie over het nut van termen als 'sociaal kapitaal' of *civil society*, waar Ewout en Jan-Pieter eigenlijk naar refereren als zij het hebben over 'het maatschappelijk middenveld, waarin verschillende sociale groepen de krachten bundelen teneinde invloed uit te oefenen op de staatsmacht'. Het gevaar is dat 'cultuur

24. Noordegraaf, 'In gesprek met Jan Luiten van Zanden', in: *Idem, Waarover spraken zij?*, 291-297, aldaar 296-297; *idem*, 'In gesprek met Paul Klep', in: *Idem*, 159-170, aldaar 165.

25. Daar scoren sociale en economische historici relatief hoog, zie bijvoorbeeld de Spinozaprijs die Jan Luiten van Zanden in 2003 toeviel.

26. Charles Tilly, 'A grand tour of exotic Landes', *American Historical Review* 104 (1999) 1253-1257.

en sociale cohesie' weer een nieuwe *black box* wordt – heeft het zin om de ene *black box* van instituties in te ruilen voor een ander?

Wat zal het effect van '2007' zijn? Ik vermoed dat de tendens naar samenwerking zich versterkt zal doorzetten en dat het onderzoek vaker de grenzen van subdisciplines zal overschrijden. De nieuwe jaargang promovendi van het N.W. Posthumus Instituut doet opmerkelijk veel onderzoek op het snijvlak van verschillende subdisciplines, bijvoorbeeld op het gebied van de economische en de politieke geschiedenis.²⁷ De trend zal voorlopig wel zijn zoals Jeroen dat stelde: 'het eclectisch incorporeren van sociaal-wetenschappelijke methoden'. Maar we hebben het in de loop van de tijd niet gemakkelijker op gekregen! Van Dillen kon in 1934 nog schrijven: 'De beoefenaar der sociaal-economische geschiedenis verkeert in de gelukkige omstandigheid een centrale positie in te nemen, waaruit de resultaten der naburige wetenschappen betrekkelijk gemakkelijk kunnen worden overzien. Hij is beurtelings socioloog met de sociologen en econoom met de economen, maar hij blijft toch in de eerste plaats historicus met de historici.'²⁸

Dat is met de verdergaande ontwikkelingen van disciplines als sociologie, economie, culturele antropologie en politicologie nu toch een stuk moeilijker dan zeventig jaar geleden, toen het bij 'interdisciplinair' onderzoek om heel wat minder hoge bergen publicaties ging en ook minder scholen elkaar bestreden.²⁹

Geen radicale vernieuwing dus in '2007', maar betekent dat dan 'geen generatieprobleem'? Toch wel.³⁰ Op dit moment vormt de zittende generatie (en dan spreek ik vooral over de hedendaagse vijftigers, de vroege zestigers en een enkele late veertiger) een behoorlijk stevig bolwerk. Zij zijn opgegroeid in de tijd dat geschiedenis maatschappelijk relevant moest zijn, toen men

27. Website N.W. Posthumus Instituut, <http://www.rug.nl/posthumus/education/phdstudents/phdstudents2007> (laatst bezocht 10-12-2007); zie ook Noordegraaf, 'In gesprek met Richard Griffiths', in: Idem, *Waarover spraken zij?*, 121-126, aldaar 125.

28. J.G. van Dillen, 'De sociaal-economische geschiedenis in haar verhouding tot economie, sociologie en politieke geschiedenis', in: Noordegraaf (ed.), *Ideën en ideologieën*, 129-148, aldaar 145.

29. Zie ook Noordegraaf, 'In gesprek met Maarten Prak', in: Idem, *Waar over spraken zij?*, 233-241, aldaar 241: je moet teveel econoom zijn om de technisch hoogstaande stukken van sommige economisch historici te kunnen lezen.

30. Over het gebruik van de term 'generatie' als sociologisch verschijnsel, zie Karl Mannheim, 'Das Problem der Generationen', *Kölner Vierteljahreshefte für Soziologie* 7 (1928) 157-185 en 309-330; Henk Becker, *De toekomst van de verloren generatie* (Amsterdam 1997). Voor een kritische bespreking, zie Andries van der Broek, 'De verraderlijke charme van het begrip generatie', *Tijdschrift voor Sociologie* 22 (2001) 329-360. Voor een vergelijkbaar generatieconflict onder de historisch sociologen in de Verenigde Staten, zie Julia Adams, Elisabeth S. Clemens en Ann Shola Orloff (eds.), *Remaking modernity. Politics, history and sociology* (Durham 2005) waarin de 'derde golf' generatie historisch sociologen zich keren tegen de 'tweede golf' generatie van de jaren zeventig en tachtig.

nog geloofde dat de samenleving *maakbaar* was en dat de bestudering van de geschiedenis van nut kon zijn bij hedendaagse problemen, een tijd waarin emancipatorische bewegingen hun geschiedenis moesten leren kennen, een tijd dat marxistische opvattingen *bon ton* waren.³¹ Velen van hen hebben het relatief gemakkelijk gehad met het verwerven van posities en met het verdedigen van de sociale en economische geschiedenis. Zij hebben zich niet bijzonder druk hoeven te maken over de *cultural turn* of postmodernistische opvattingen. Hedendaagse 'Tom Poezen' hebben het echter behoorlijk moeilijk. Zij moeten wél vaak rekening houden met narrativistische en deels ook post-moderne opvattingen. Zij kunnen niet zomaar een nieuw netwerk opbouwen gezien de kracht van het reeds bestaande economisch-sociale bolwerk. Ondertussen dreigt voor hen het probleem van functieverlies als de studentenaantallen voor ons vakgebied blijven dalen.

Wat kunnen we doen? In de wereld van Heer Bommel bestaan twee modellen: Professor Sickbock en professor Prlwytzkofski. In afbeelding 2 zien we Professor Sickbock. Hij had geld nodig om zijn laboratorium weer op te bouwen, nadat het vorige door zijn gepruts was verwoest. Sickbock weet Bommel te strikken om dat te financieren met de claim dat hij goud kan maken. Nadat Sickbock Bommel een roze bril op heeft gezet gelooft de laatste inderdaad dat Sickbock daarin zal slagen. Wij zouden de roze bril kunnen vertalen met 'instituten', 'sociaal kapitaal', of met een of andere dure economische formule. Zulke listen kunnen slagen, maar dat willen wij niet echt, want als de roze bril inhoudelijk niet wordt uitgewerkt val je op den duur door de mand. Daarom weet Professor Prlwytzkofski ook Professor Sickbock te ontmaskeren. In afbeelding 3 leest Prlwytzkofski net over de claim dat men goud kan maken: 'Praw, door nieuwer gouddekking meer geld vervoegbaar. Afkoeling van financieel klimaat. Wel ener kinderij. Alsof geld wichtiger is dan duchtiger wetenschappelijker arbeid!'. Zijn assistent Alexander Pieps (in het geheel niet vergelijkbaar met onze huidige promovendi!) rent juist bin-

Afb. 2 Heer Bommel en de zonnige kijk, strip 8601, derde plaatje, copyright ©1975 Stichting Het Toonder Auteursrecht.

31. Noordegraaf, 'In gesprek met Keetie Sluyterman', in: Idem, *Waarover spraken zij?*, 255-264, aldaar 256; idem, 'In gesprek met Ad Knotter', in: Idem, *Waarover spraken zij?*, 171-182, aldaar 179. Dat marxistisch jargon in de jaren tachtig nog zeer gebruikelijk was, is ook te zien in Davids, Lucassen en Van Zanden, *De Nederlandse geschiedenis*, 17, waar zij zonder probleem de 'onderbouw-bovenbouw structuur' als analytisch instrument naar voren halen – die termen zijn nu echt geen vanzelfsprekendheid meer.

Afb. 3 Heer Bommel en de zonnige kijk, strip 8625, eerste plaatje, copyright ©1975 Stichting Het Toonder Auteursrecht.

nen met hetzelfde nieuws. Maar is Prlwytzkofski wel het ideaal waar wij naar moeten streven? Eigenlijk ook niet, want het kan hem nooit schelen of iemand zijn onderzoek belangrijk vindt of niet: het gaat hem alleen maar om de wetenschap. Dat lijkt mij ook niet wenselijk.

Wat dan wel? In de eerste plaats moeten we 'grote vragen' blijven stellen en vooral aan de weg blijven timmeren in internationale tijdschriften. In de tweede plaats moeten we vooral ook kijken naar een vruchtbare samenwerking met andere histo-

rici en gegevens uitwisselen.³² Maar in de derde plaats moet vooral de vertaalslag naar het bredere publiek beter, zowel naar onze collega-historicus als naar de geïnteresseerde leek. De zittende, oudere generatie is daar niet bijster goed in.³³ Dat kan ook haast niet anders: zij hebben vroeger relatief weinig weerstand ondervonden als zij een sociaal-historisch of economisch-historisch onderwerp aanvatten. Niet iedereen kan even mooi schrijven, maar velen kunnen vast wel beter aanhaken bij hedendaagse discussies. Dat gebeurt ten dele ook wel, zie bijvoorbeeld de opbloei van de vele migrantenstudies, het onderzoek dat aansluit bij het debat over maatschappelijke ongelijkheid en arm/rijk verdelingen over de wereld, en bij discussies over burgerschap en uitsluiting. Maar de sociale en economische historici kunnen zich zeker prominenter manifesteren. Bij het recente maatschappelijke debat over de canon en 'de' Nederlandse identiteit zijn we bijvoorbeeld nauwelijks naar voren gekomen. Ook het Europa- (of Turkije-)debat bevat sociale en economische elementen waar wij wat over kunnen zeggen – dat hoeven de politieke historici echt niet alleen op te knappen. En als de aandacht van veel studenten zich richt op de problematiek van 'genocide', waarom zouden wij dat dan over moeten laten aan de wetenschappers van het Centrum voor Holocaust- en Genocidestudies? En wat te denken van de hedendaagse

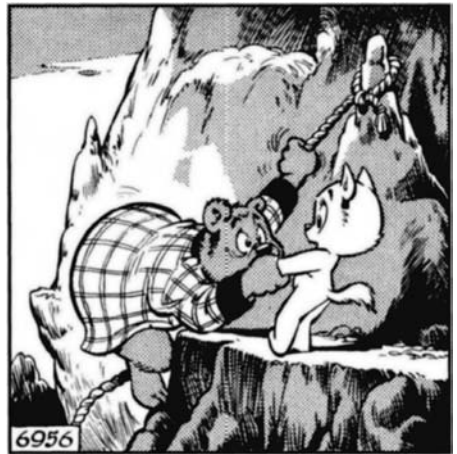
32. Zie ook de oproep voor samenwerking en uitwisseling van gegevens door Tine de Moor, 'It takes two to tango', keynote speech op de aio-conferentie van het N.W. Posthumus Instituut dd. 27 april 2007; <http://www.rug.nl/posthumus/newsnwpandester/news/report> [laatst bezocht 26 juni 2007].

33. Noordegraaf, 'In gesprek met Lex Heerma van Voss', in: Idem, *Waarover spraken zij?*, 127-135, aldaar 134.

milieuproblematiek? Nu de aandacht voor het milieu dankzij Al Gore's *An inconvenient Truth* weer opleeft, kunnen sociale en economische historici daar heel goed hun stem in te laten horen.³⁴ Techniek- en bedrijfshistorici hebben toch een enorme expertise dat heel goed bij deze problematiek past? Economische historici draaien hun hand toch niet om voor een lange-termijn visie van energiegebruik of voor een begrip als duurzaamheid? Zou het niet mooi zijn te kijken naar sociaal-historische implicaties van bijvoorbeeld overstromingen? Welke sociale groepen werden en worden het meest getroffen bij milieurampen?

Juist de huidige leidende generatie esg-ers moet nieuwe paden durven bewandelen, moet nadenken over een betere vertaalslag. Wat hebben wij immers te verliezen? Ons netwerk is sterk en de positie van de meesten van ons is bikkelhard. Sla eens een nieuwe weg in, durf eens een ander onderwerp bij de hand te nemen.³⁵ Een (tijdelijke) verandering van werkplek kan ook een intellectuele stimulans inhouden. We hoeven niet in mineur te eindigen, want zoals gezegd, op onderzoeksgebied bloeit de economische en sociale geschiedenis. Maar de aantrekkingskracht van het vak naar het grotere publiek toe is en blijft een probleem.

En de Tom Poezen onder ons? Misschien is het nog wat te vroeg om met revolutionair andere ideeën te komen. Tussen '1959' en '1988' ligt bijna dertig jaar. Op dit moment heeft Tom Poes Heer Bommel wel weer even gered, we kunnen weer opgelucht ademhalen (zie afbeelding 4). Je ziet het, het was een flinke berg waar Bommel vanaf is gevallen – de jaren zeventig, begin jaren tachtig vormden immers de piek van de sociale en economische geschiedenis, in Nederland althans.³⁶ Een dergelijk hoogtepunt zal niet meer mogelijk zijn – niet alleen het debat met andere historici, ook de gehele maatschappelijk context was toen anders. De huidige oudere generatie zal zich daarbij neer moeten leggen. In ieder

Afb. 4 Tom Poes en de slijtmijt, strip 6956, eerste plaatje, copyright ©1975 Stichting Het Toonder Auteursrecht.

34. Zie voor een overzicht van de mogelijkheden Stephen Mosley, 'Common ground: integrating social and environmental history', *Journal of Social History* 39 (2006) 915-935; Ted Steinberg, 'Down to earth: nature, agency, and power in history', *American Historical Review* 107 (2002) 798-820; Alan Taylor, 'Unnatural inequalities: social and environmental histories', *Environmental History* 1 (1996) 6-19.

35. Zie bijvoorbeeld Noordegraaf, 'In gesprek met Wantje Fritschy', in: Idem, *Waarover spraken zij?*, 99-110, aldaar 105.

36. Noordegraaf, 'Inleiding', in Idem, *Waarover spraken zij?*, 11-31, aldaar 30.

geval zal het uitschrijven van een prijsvraag daar geen verandering in brengen: dat zullen de Tom Poezen geheel op eigen kracht moeten doen. En, zeg nou zelf, Tom Poes ... moet je die ouwe beer echt nog wel redden?

Over de auteur

Marjolein 't Hart (1955) is sinds 1990 aan de Leerstoelgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam verbonden, de laatste jaren als universitair hoofddocent. Zij studeerde sociale en economische geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen en verbleef ook enige tijd in Ierland (Trinity College). Vervolgens werkte zij bij sociologie in Groningen, bij politicologie in Leiden, bij maatschappijgeschiedenis in Rotterdam, bij geschiedenis aan de VU, en in New York bij de afdeling Historical Studies van de New School for Social Research. In 1989 promoveerde zij in Leiden op een proefschrift over staatsvorming in Nederland in de zeventiende eeuw (uitgegeven als *The Making of a Bourgeois State. War, Politics and Finance during the Dutch Revolt*) met als promotores prof. Charles Tilly en prof. Wim Blockmans. Zij heeft reeds vele publicaties op het gebied van de sociale geschiedenis op haar naam staan, vooral over het vroegmoderne Nederland.

E-mail: M.C.tHart@uva.nl